

Els poetes i la llengua comuna^{*}

Discurs llegit el 15 de maig de 1932
en la IX Festa Anual de l'Institut

CARLES RIBA
Membre de la Secció Filològica

En els vint-i-cinc anys —tants pocs per a tanta glòria!— d'aquest Institut d'Estudis Catalans que ara ha volgut assenyalar-me dins seu un lloc de serveis, s'ha tendit a fixar ritualment certs usos, potser sense el propòsit, però certament amb l'efecte, de compensar una mica la part que pugui correspondre a l'atzar en la renovació dels seus membres. Així, ja és establert que el darrerament ingressat porti la veu en aquesta festa anyal, com si en ell es mostrés més viu i en terme de perfer-se el moviment que la col·laboració de tants obrers de la nostra cultura, externs a l'Institut, fa cap a dins l'Institut, talment cap a la seva representació o exponent cabdal. Per altra banda, amb l'elogi del qui l'ha precedit en el seu seti, el nou membre professa una voluntat de continuar, fa un reconeixement d'herència, una acceptació de tasques. Es tracta, en aquest segon punt, d'una tradició encara nova; però justament per això l'acte de cenyir-s'hi difícilment podria recórrer a una modèstia que atenués els seus altres valors simbòlics fins a

* Publicat a *La Publicitat* del 17 de maig de 1932. Inclòs en el llibre del mateix autor *Per comprendre* (1937). Vegeu també les *Obres completes* de l'autor, Barcelona, Edicions 62 (1986), III, 2.

dissimular-los. Ans la mateixa llibertat de l'acte els subratlla; i si acatar una tradició que a penes ens força ja és justificar-la, suggerint aquells valors segons del nostre acatament podem fer-la una mica més plena d'història, per tant de sentits i d'exigència.

En el meu cas, les circumstàncies s'han combinat massa refinadament per ésser jo l'últim de veure com, en ocupar el meu seti de l'Institut, marco representativament, amb la sola intenció de l'obra que m'ha valgut la benvolença dels meus col·legues, tota una trajectòria. És a dir, acuso gairebé als ulls la direcció seguida i una distància recorreguda pels catalans en llur presa de consciència davant el fet d'un gran tresor idiomàtic que se'ls lliurava, talment, per a viure o per a morir. Per a viure, per a créixer enllaçat amb les formes d'un esperit nacional en renaixença, o per glaçar-se en els registres dels més despietats dels gormands, que són els degustadors de purs dialectes.

Desfocaria injustament la il·lustre personalitat del meu predecessor, si ni per un moment feia d'ell un d'aquests. Començava per haver-hi en ell, envers la nostra comuna llengua, molt més que un gust: cal parlar d'un amor, un gran amor, desordenat per la mateixa fúria del seu impuls fins a esdevenir una joiosa, matussera, genial avarícia. Hauria volgut estrènyer tot el material dispers del vernacle, reunir tota la seva infinita i lliure varietat, duent fins a un extrem grandiosos la desviació de certs col·leccionistes, que ofegarien l'exemplar pur sota una acumulació d'exemplars errats, paradoxalment més preciosos. Tota passió autèntica fa respecte; però en aquell prodigiós lexicògraf la passió era d'una tal vitalitat, que esborrona. Desbordava d'ell, en efecte, una força elemental, tota popular, que ens faria dir d'ell, com a avar en l'idioma, el que de la multitud proclama un famós director de teatre: que «vivía i feia viure». Imposant-se als seus mots, no els deixava en l'obscur repòs dels cedularis. Bastava talment un toc seu, perquè els envaís un terrible humor de multiplicar-se. Per una màgia dels afixos, entorn d'un mot es constituïa mecànicament una família, en la qual els fills no sempre eren més bells i més polits que el pare. Operava, altrament, per metàfora: en tenia el do, com un poeta, sobiranament; però dins una imaginació tota rústega. Ara, el que xocava en el joc de la seva metàfora, és que, en comptes d'associar les realitats per damunt dels mots i en direcció cap a ells, semblava prendre-les en llur representació més material, o sia en els mots mateixos en llur immediata suggestió física, i així el fenomen ens apareix com esdevenint-se a la inversa, vull dir a la inversa de com s'esdevé en poesia, puix que llavors és el mot el que talment es desdobra en objectes diversos. Fatalitat de lexicògraf? Si no s'hagués sortit de l'objectiu enregistrament dels materials de la llengua, el mètode al capdavant és el natural. Però aplicat al llenguatge mateix en les seves funcions pràctiques, com en el cas d'aquell benemèrit mallorquí eren el report d'un viatge o una disquisició científica o una invectiva polèmica, els efectes esdevenien singulars. En naixien aquells inconfusibles híbrids de poesia i de document —d'una certa mena de poesia, és clar, i d'una certa mena de document— l'únic paral·lel dels quals el trobaríem en la reproducció que ell mateix ens ha deixat de les petites mitologies del seu poble. Costaria d'explicar; però tothom sent com, a tra-

vés d'un tal estil, la visió del món acaba per ésser terriblement còmica, puix que tot el món sembla dependre, en suma, dels mots, i pesar de llur pes i limitar-se i mecanitzar-se en llur fisiologia.

Jo no crec que cap filòleg positivista hagi conegut mai una tal ventura i una tal servitud, que en les delícies llargament tretes, llargament renovades, de la seva innúmera replega de fets, hagi sospitat tan poc el que li fugia d'esperit; no crec que a ningú la profusió d'un codi hagi privat talment de veure la llei, que mai un fervorós d'una llengua hagi tan inconscientment renunciat a captar-ne la unitat ideal per la il·lusió de les seves bigarrades aparences.

Més encara que per la seva, anava a dir virginal, magnitud en si, el cas del meu elogiat interessa com a simbolitzant fins a un vigor de caricatura un moment en l'evolució de la llengua: tant de la llengua convencional que es retroba per a elevar-se en la col·laboració col·lectiva, com de la llengua de l'artista que ha de cercar els mitjans i el to de la seva expressió individual. Un moment teòric, d'acord; però amb tot el perill que es delati només quan ja s'ha aturat en temperament. Avarícia és el terme que li he aplicat: el moment de l'avarícia; i la fórmula em sembla justa, esmussa i evident, mirant-ho des de la generació a què jo mateix pertanyo i des del punt dolç de generositat en què potser ja es troben els artífexs d'un català comú. Perquè aquí ha estat el gran afer, la gloriosa i no per tothom compresa ambició: crear-nos una llengua comuna clara i apta, indefinidament disponible; llengües literàries, cada autor, cada grup en rigor se n'ha creat i se'n crearà una, o més d'una, en la mesura i segons les necessitats del seu geni. Però diria que la generositat en qüestió surt precisament d'aquella desordenada voluntat de riquesa: des del moment, també teòric si es vol, en què la col·lectivitat o l'escriptor, fent la primera renúncia, més que a estendre's en la superfície i en la quantitat, s'apliquen a operar en la qualitat i en les dimensions profundes de la llengua. Només des d'aleshores és possible el col·lectiu cabal d'una gramàtica regulada i d'un lèxic matisat i precís, conjuntament amb el meravellós superflu de la creació dels poetes. Potser perquè llur ofici és el meu, m'exagero que a ells es degui la millor part de l'alleugeriment en pura per on es va cap a la fixació ideal de tota llengua comuna. En llur treball, almenys, el procés s'acompleix i s'evidencia tan agudament, talment en escorç, que suggerir-lo sobre aquesta base és sens dubte més simple.

Puix que prenen els mitjans expressius del llenguatge com a matèria a elaborar en si, en vista d'una certa idea que per la seva índole més aviat té de musical, i que per ésser íntimament personal és sempre en ella mateixa nova, els poetes són més sensibles que ningú al que se n'ha dit la coacció de l'idioma; tant més intolerable, que les seves fórmules s'imposen sense dissimular que són incertes, errívols, mancades de propietats i de relacions constants. No hi ha artista de la paraula que no s'hagi planyut d'aquella violència i d'aquesta insuficiència. Alguns s'han manifestat a aquest propòsit amb una resignació desolada o desdenyosa, que contrasta amb la general satisfacció dels qui s'expressen per altres modes d'art.

Qui no coneix la xènia de Schiller?: «Per què l'esperit vivent no pot aparèixer a l'esperit? Si parla l'ànima, ai! ja l'ànima no parla». I és que del contingut a la forma la distància és màxima en l'expressió pel llenguatge; ara, si en els usos pràctics, quotidians, d'aquest, l'intercanvi intel·lectual es fa per mitjà dels mots, sí, però en rigor per damunt d'ells, fins al punt que seria impossible sense una més o menys vasta convenció de referències, sense una certa comprensió prèvia, en suma, el poeta posa el seu honor a reduir aquella distància al mínimum. A tal objecte, l'omple de les convencions intel·lectuals i sentimentals que ell mateix, i aquí opera el seu do singular, sembla que creï al moment, o de les pures ressonàncies que els seus mots fan entre ells i cap endins. En altres termes, la poesia, per obviar la insuficiència del seu instrument, s'ha assegurat una marxa discursiva al llarg d'una línia mitjana d'humanitat, fent-se el seu orgull d'ésser una eloqüència més eficaç, sobretot més noble per les dificultats que s'imposava de vèncer —així la poesia clàssica en general—, o ha recorregut a mimar la música, des dels encerts instintius dels grans lírics de tots els temps, fins a una aplicació deliberada que ha semblat una desesperada renúncia en certes escoles, com la dels simbolistes; autors, altrament, d'una de les revolucions més fecundes en la història de les formes poètiques. Però si pel cantó de l'eloqüència hi ha els paranyes de l'eixutesa prosaica o del desenvolupament oratori, pel de la música fàcilment es degenera en un impressionisme flonjo i esvaït. La veritable llibertat, estic per dir que la poesia l'ha trobada sempre per l'acceptació plena, sense reserves, del llenguatge en ell mateix, en la seva essència i amb la seva insuficiència; és a dir, com un sistema de signes no necessaris, de natura abstracta i per tant d'efectes indirectes; vivents, en suma, només per llur contingut espiritual. Prenguem dos extrems. A l'un, comptant màximament amb la insuficiència dels signes en si, se'n farà la mera canal d'una gràcia sobtada tant com humilment esperada; fins, si es vol, se'ls reduirà a un explosiu balbuceig infantil. A l'altre, exigint el màxim de llur natura intel·lectual, s'organitzen rigorosament en les fórmules difícils i clares del que se n'ha dit una «àlgebra de la qualitat». Dues direccions oposades, sobre una mateixa línia: dadà, Valéry. Dos extrems d'acceptació, repetim-ho; però per l'una banda i per l'altra un intent, dut al seu límit, d'una paradoxal expressió immediata del signe relatiu; l'un tipus i l'altre de poesia fent, cadascun pel seu cantó, l'efecte de la més espiritual que humanament es pugui, precisament perquè ens acosta a aquella expressió simple i immediata, que deu ésser la dels esperits purs —talment ens hi acosta, que albirem la zona on la poesia ja és innecessària, potser fins i tot impossible. Si la transacció s'ha fet, s'ha degut justament al caràcter metafòric del llenguatge. Diccionari de metàfores esgrogueïdes l'anomenà Jean Paul, pensant en les fixades i desnaturalitzades per la convenció; les que foren pur acte poètic i restaren només com a substitutius de signes propis arraconats o inexistent: glòria i mesquina del llenguatge, tot en una peça. Aquella poesia de l'acceptació —permeti-se'm la fórmula— ha pres la metàfora en la seva essencial natura i en la seva funció metafísica: des del ple sentit de la totalitat i de la fluència del món. En principi, l'oratória i la poesia clàs-

sica cercaven en la metàfora una ajuda a la comprensió, procedint per ella del conegut a l'inconegut; però en la lírica a què em refereixo, una metàfora, si serveix de crida és en el primer moment pràctic d'una comunicació que al capdavant desdenya; més aviat fa sobiranament de mot, és a dir, de reflex d'una realitat espiritual, sempre única, baldament s'hi operi la convergència de dues realitats en elles mateixes distants. Així, aplicada a ella, no tindria sentit la famosa frase de Goethe: «Si tot es compara a tot, resultarà el caos»; simplement perquè no compara: crea; i no del no-res, sinó a la mesura de l'home, del tot a ell relatiu. D'aquí també l'efecte d'ésser, aquesta poesia, una llengua sempre nova, en acte present de creació: l'inici pur del llenguatge a l'extrem dadà, la suprema realització d'un idioma a l'extrem Valéry.

No he intentat més que una al·lusió a això: a quatre punts cardinals en la rosa de les poesies, a fi de constatar com en totes les direccions s'ha sentit necessària la generositat per a preservar la llibertat. Si en l'ús pràctic el llenguatge és mera convenció, és a dir, tria instintivament del que pot ésser comú i reuig implacable de tot el que és massa particular, en l'ús estètic la convenció fa com una línia estable de la qual partir i a la qual referir-se. Un esglaió més amunt de la prosa, la poesia clàssica, o si es vol neoclàssica, llença segons gust, cercant en l'ús més net i més estès una norma ideal, perquè és una poesia fonamentalment comunicativa, més, persuasiva, i per tant no pot accedir a ésser coaccionada per fórmules feixugues d'associacions o no evidents a la col·lectivitat; diria que més aviat vol dominar ella per una insinuació immediata en la raó i en el sentiment col·lectius, tothom tenint així la impressió de retrobar-se en les paraules del poeta, sense esforç, com un auditori es retroba en les del bon orador, fins a fer-se l'efecte que hi va precorrent. Sobre aquesta llengua clàssica comuna, abstracta, arranada, tan restringida de mitjans que sembla pobra als fatxendosos i als avars i als qui prendrien que la llengua fes la meitat dels versos per ells, s'ha operat, pensem en França, per a revolucions poètiques que havien de dur ben lluny d'un classicisme pròpiament dit. Un malarmeà, per exemple, en el seu horror del clixé necessita uns elements expressius perfectament aïllats, exactament pesats, per a recompondre'ls segons les fórmules de la seva química personal; o, a l'altra banda, el superrealista, em refereixo al solvent, sent que la llengua clàssica no li abasta, sí, però no en renega, no la carrega d'elements estranys: solament la potencia, afectant cada mot d'un exponent pres a la màgica llengua dels seus somnis.

Sóc on volia arribar, si he fet aparèixer clarament contraposats dos conceptes de llengua restaurada: el que representava el meu apassionat predecessor, i el que diverses generacions de literats catalans s'ha transmès, fins a la meua, cada vegada més fixat i més pur. Seria, en efecte, llarg i fàcil, i per tant no d'aquesta hora, fer veure com del mateix Aribau parteix una línia, que no s'interromp, de voluntat alleugeridora del català; és a dir, una tradició classicitzant; però tampoc no costaria de mostrar com li es paral·lela una recança del que cal negligir —una recança proteica, que pren les formes més diverses, monstruosament tosques de

vegades, de vegades també molt poèticament seductores. M'he proposat només suggerir. Ara, si se'm digués que he combatut, invitaria a reflexionar que en tot cas no he combatut fantasmès; sobretot, que no he combatut per un fantasma, sinó per una realitat que ja gairebé podem dir nostra, gràcies a un esforç de disciplina lingüística col·lectiva, que és potser el més admirable de tota la renaixença catalana. Però tot està en aquest «gairebé».